
CONNECTION OF THE PERSONALITY AND STRESS OF TEACHERS

Semrija Smailović

University in Novi Pazar, Serbia, semrija@hotmail.rs

Šuajb Solaković

University in Eastern Sarajevo, Faculty of Philosophy, Pale, Bosnia and Herzegovina

Abstract: The research was created as a product of the search for the answer whether there is a connection of personality dimensions positive and negative waves measured by the test of the model of the Great Five plus two and professional stress among the teachers. We were interested in whether there is a connection between the professional stress of teachers and sociodemographic variables - age teachers, marital status. On a sample of 200 subjects, both sexes - 73 male and 127 female ages (aged 24 to 36, from 37 to 49 and from 50 to 60 years old) were represented. $AS = 2.1644$, $SD = .72015$). To measure professional teacher stress, a scale of professional teacher stress and satisfaction with work were used. Personality measurement VP + 2 was used to measure personality dimensions, and a personal data questionnaire adapted to the needs of this research. On this sample, there is a positive correlation between the negative valence, its subcars (manipulation and negative image of oneself) and professional teacher stress (299^{**}), the negative correlation between the positive valence, its subcassals, a positive image of itself and the professional stress of teachers. 131). We found that there is a difference in the scale of professional stress among the subjects aged 24 to 36 (the smallest score on the professional stress scale) and those aged 37 to 49 (the highest score on the scale of professional stress) is statistically significant (34530^*). and that there are significant differences in the scale of professional stress between married and unmarried respondents, and that there are significant differences in stress between non-married and divorced respondents.

Keywords: personality dimensions, professional stress teachers, age teachers, marital status.

POVEZIVANJE LIČNOSTI I STRES KOD NASTAVNIKA**Semrija Smailović**

Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija semrija@hotmail.rs

Šuajb Solaković

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet Pale, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Rezime: Istraživanje je nastalo kao produkt traganja za odgovorom da li postoji povezanost dimenzija ličnosti pozitivnu i negativnu valecu meren testom modela Velikih pet plus dva i profesionalnog stresa kod nastavnika. Zanimalo nas je da li postoji povezanost profesionalnog stresa nastavnika i sociodemografskih varijabli – godine starost nastavnika, bračnog statusa. Na uzorku od 200 ispitanika zastupljena su oba pola - 73 muških i 127 ženskih starosti (od 24 do 36 godina, od 37 do 49 godina i od 50 do 60 godina. $AS=2,1644$, $SD=.72015$). Za merenje profesionalnog stresa nastavnika korišćena je skala profesionalnog stresa nastavnika i zadovoljstva poslom. Za merenje dimenzija ličnosti je korišćen inventar ličnosti VP+2, te upitnik o ličnim podacima prilagođen potrebama ovog istraživanja. Na ovom uzorku, postoji pozitivna korelacija između negativne valence, njenih subskala (manipulativnost i negativna slika o sebi) i profesionalnog stresa nastavnika (299^{**}), negativna korelacija između pozitivne valence, njenih subskale pozitivna slika o sebi i profesionalnog stresa nastavnika (-131). Utvrdili smo da postoji razlika na skali profesionalnog stresa između ispitanika starosti od 24 do 36 godina (najmanji skor na skali profesionalnog stresa) i ispitanika starosti od 37 do 49 godina (najveći skor na skali profesionalnog stresa) statistički značajna (34530^*). Utvrdili smo i da postoje značajne razlike na skali profesionalnog stresa između ispitanika koji su u braku i koji nisu u braku, kao i da postoje značajne razlike u izraženosti stresa između ispitanika koji nisu u braku i razvedenih.

Ključne reči: dimenzije ličnosti, profesionalni stres nastavnika, starosna dob nastavnika, bračni status.

UVOD

Ne postoji jedna opšta saglasnost u pogledu jedinstvene definicije ličnosti. Votson je definisao ličnost kao „krajnji produkt našeg sistema navika“ (Watson, 1924; prema Eysenck, 1947). Njegova definicija odražava osnovnu premisu biheviorističkog pristupa, a ona glasi da je celokupno ponašanje ljudi naučeno, stečeno. Ova definicija govori o manifestnom ponašanju, jer ono predstavlja jedini predmet proučavanja psihologa. Ajzenk naglašava da je „ličnost relativno trajna i stabilna organizacija karaktera, temperamenta, intelekta i telesne konstitucije, koje determinišu

individualan proces prilagođavanja spoljašnjem okruženju“ (Eysenck, 1953). Jednu od najcitiranijih definicija u istoriji psihologije ličnosti predložio je Olport, i ona glasi: „Ličnost je dinamička organizacija unutar individue onih psihofizičkih sistema koji determinišu njegovo karakteristično prilagođavanje okruženju“ (Allport, 1937; prema Eysenck, 1947). Brofenbrenner (Bronfenbrenner) ističe da ličnost predstavlja jedan sistem relativno trajnih dispozicija da se doživljavaju, razlikuju ili manipulišu stvarni ili percipirani aspekti okoline pojedinca, uključujući i njega samog (Sanford, 1963; prema Fulgosi, 1997). Hilgard (Hilgard) smatra da je ličnost „ukupan broj obeležaja pojedinca i način ponašanja koji po svojoj organizaciji ili obrascu opisuju jedinstveni način prilagođavanja tog pojedinca njegovoj okolini“ (Sanford, 1963; prema Fulgosi, 1997). Njukomb (Newcomb) smatra da se ličnost može „upoznati posmatranjem njegovog individualnog ponašanja“ (Sanford, 1963; prema Fulgosi, 1997) Saliven (Sullivan) kaže da je ličnost „relativno trajan obrazac ponovljivih, međupersonalnih situacija koje obeležavaju ljudski život“ (Sanford, 1963; prema Fulgosi, 1997). Ove definicije ličnosti pokazuju da je za psihologiju ličnosti najvažniji aspekt ponašanje pojedinca u različitim situacijama. Različiti kvaliteti ljudskog funkcionisanja veoma komplikuju evaluaciju, interpretaciju ili predikciju ponašanja. U slučaju usmeravanja pažnje na neke aspekte ljudskog funkcionisanja, mogu se zanemariti mnoge determinante ljudskog ponašanja. Naučno proučavanje ličnosti pokušava da otkrije, da razume i objasni pravilnosti i zakonitosti funkcionisanja ličnosti.

Proizvod većeg broja istraživanja strukture ličnosti u okviru naše kulture je upitnik Velikih pet plus dva - VP+2. Upitnik Velikih pet plus dva - VP+2 je namenjen za procenu sedam dimenzija ličnosti najvišeg nivoa hijerarhije, od kojih svaka obuhvata dve ili tri dimenzije užeg obima. Shodno tome, svaka od sedam skala upitnika ima dve ili tri subskale. Upitnik čine sledećih sedam dimenzija ličnosti: Neuroticizam, Ekstraverzija, Savenost, Agresivnost, Otvorenost, Negativna valenca, Pozitivna valenca (Smederevac i sar, 2010). Negativna valenca sadrži: manipulativnost, negativnu sliku o sebi. Pozitivna valenca sadrži superiornost, pozitivnu sliku o sebi. Visoki skorovi: izrazit doživljaj superiornosti, egocentričnost i narcizam; socijalna, pa i lična neprilagođenost. Niski skorovi: nedostatak samopoštovanja, snishodljivost i samoumanjivanje. (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010). Pozitivna slika o sebi obuhvata poštovanje vlastitih osobina, svest o vlastitim vrednostima, ali i uz poređenje s drugima (manje upadljivo). Visoki skorovi: osobe koje imaju visoko samopštovanje i pozitivan stav prema vlastitim sposobnostima, talentima i vrlinama, trude se da ostave pozitivan utisak na druge ljude, te su obično šaramantne i ljubazne (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010).

STRES KOD NASTAVNIKA

Pojam stresa prvi je uveo Hans Selye (Hans Selye), endokrinolog iz Montreala, u okviru svog učenja o opštem adaptacionom sistemu i definisao ga kao “stanje nespecifične napetosti u živom organizmu koje se javlja kao reakcija na spoljne uticaje, nespecifičan odgovor tela na svaki zahtjev za promjenom“ (Bensaba, 2007). Soli Bensaba (Bensaba, 1999) smatra da je stres spoj dva elementa: agresije ili stimulacije i odgovora organizma na tu vrstu napada. Stres se javlja svaki put kada se javi agresija i odgovor organizma na tu agresiju. Koks i Mekej (Koks & Mekej; prema Štajnberger i Čizmić, 1991) stres smatraju neskladom, koji nastaje kada je narušena ravnoteža između saznanja i o postojanju određenih potreba i saznanja o mogućnosti njegovog zadovoljenja. Lazarus (Lazarus, 1966) definiše stres kao skup emocionalnih, telesnih (fizioloških) reakcija, do kojih dolazi kad neki događaj procenimo opasnim ili uznemiravajućim. Po Joviši Obrenoviću (Obrenović, 2003), stres je svako nespecifično stanje organizma izazvano ekstremnim destvima fizičke i socijalne sredine, odnosno stresorima. Prema Zotoviću, stres označava snažan pritisak, naprezanje, napor u određenim psiho socijalnim okolnostima, u užoj ili široj socijalnoj sredini. Stres se često upotrebljava kao zajednički deskriptor za osećaje nelagode i nezadovoljstva (Zotović, 2002).

Osobine nastavnika možemo posmatrati kao osobine ličnosti: racionalna, emotivna, spacijalna obeležja; kao fizička obeležja: izgled, odevanje, dopadljivost i slično; kao profesionalna obeležja: stil i način rada u nastavi, kooperativnost, normativnost i slično. Koliko je kompleksno pitanje analize osobina nastavnika, pokazuje primer aplikacije Ajzenkove teorije na dimenziju ličnosti introverzija – ekstraverzija. Da bismo analizirali samo emocionalna obeležja nastavnikove ličnosti po Ajzenkovom modelu I – E dimenzije, u okviru četiri obeležja: stabilan – nestabilan, introvertan – ekstravertan, bilo bi potrebno analizirati sledeće osobine (koje je Ajzenk dobio primenom modernih faktorskih analiza): nestalan, uzbuđljiv, agresivan, nemiran, osetljiv, hirovit, teskoban, krut, staložen, pesimističan, oprezan, nedruštven, tih, aktivan, pažljiv, promišljen, miroljubiv, obuzdan, pouzdan, uravnotežen, spokojan, vođa, bezbrižan, živahan, ležeran, prijemčiv, govornjiv, pristupačan, društven, aktivan i optimističan (Fulgosi, 1979).

Istraživanja Jovana Đorđevića (Đorđević, 2004) obuhvatila su učenike gradskih i seoskih osnovnih škola u Srbiji, a sadržina istraživanja je bila osobine dobrog nastavnika. Učenici naročito cene ove ljudske kvalitete nastavnika: dobrotu, velikodušnost, veselost, duhovitost, staloženost, odmerenost, ozbiljnost, odgovornost, prijatnost,

ljubaznost, kulturno ponašanje, oštroumnost, snalažljivost, stidljivost, pažljivost, korektnost, saosećajnost, spremnost da oprostí greh (nije zlopamtilo), plemenitost, sposobnost da se lako ne ljuti, pristupačnost, realnost, skromnost, upornost, dostojanstvenost, oduševljenje za rad, savremenost, iskustvenost i iskrenost.

INSTRUMENTI

Inventar ličnosti velikih pet plus dva-VP+2 (Smederevac, Mitrović i Čolović, 2010) je proistekao iz leksičke studije na srpskom jeziku. Upitnik sadrži 184 kratkih opisa ličnosti uz koje je priložena petostepena skala Likertovog tipa za odgovaranje. Upitnik meri sedam dimenzija ličnosti, pri čemu svaka dimenzija sadrži dve ili tri supskale. Skala Neuroticizam (35 ajtema) sadrži tri supskale: anksioznost (13 ajtema), depresivnost (10 ajtema) i negativni afekat (12 ajtema). Skala Ekstraverzija (24 ajtema) sadrži tri supskale: srdačnost (8 ajtema), pozitivni afekat (8 ajtema) i društvenost (8 ajtema). Skala Savesnost (28 ajtema) sadrži tri supskale: samodisciplina (8 ajtema), istrajnost (11 ajtema) i promišljenost (9 ajtema). Skala Agresivnost (30 ajtema) sadrži tri supskale: bes (9 ajtema), nepopustljivost (11 ajtema) i teška narav (10 ajtema). Skala Otvorenost (20 ajtema) sadrži dve supskale: intelekt (13 ajtema) i traženje novina (7 ajtema). Skala Neegativna valenca (22 ajtema) sadrži dve supskale: manipulativnost (12 ajtema) i negativna slika o sebi (10 ajtema). Skala Pozitivna valenca (25 ajtema) sadrži dve supskale: superiornost (14 ajtema) i pozitivna slika o sebi (11 ajtema) Metrijske karakteristike skala upitnika VP+2 su veoma dobre. Najbolje metrijske karakteristike ima skala Neuroticizam, a najslabije Otvorenost. Pouzdanost izražena Kronbahovim alfa koeficijentom za skalu Neuroticizam $\alpha=0,91$, za skalu Ekstraverzija $\alpha=0,88$, za skalu Savesnost $\alpha=0,88$, za skalu Agresivnost $\alpha=0,85$, za skalu Otvorenost $\alpha=0,82$, za skalu Pozitivna valenca $\alpha=0,87$, za skalu Negativna valenca $\alpha=0,84$. (Smederevac i sar, 2010).

Skala profesionalnog stresa nastavnika i zadovoljstva nastavničkim poslom je adekvatna za potrebe istraživanja na osnovu postojećih skala namenjenih proceni stresa na poslu i sindroma izgaranja (Stojiljković, 2012). Skala se sastoji od 14 pitanja. Tri stavke se odnose direktno na izgaranje na poslu tj. burnout, pet stavki ukazuje na profesionalni stres nastavnika, četiri stavke na zadovoljstvo poslom, a dve na nezadovoljstvo poslom. Grupisanjem svih stavki dobijaju se dve varijable: zadovoljstvo poslom i profesionalni stres nastavnika. Profesionalni stres nastavnika se dobija grupisanjem stavki koje se odnose na izgaranje na poslu i na profesionalni stres. Ispitanici su za svaku tvrdnju procenjivali koliko veliki izvor stresa za njih predstavlja na 5-delnoj skali Likertovog tipa (od 1- uopšte NE (nije stresno) do 5- u potpunosti DA (izrazito) stresno. U našem istraživanju smo koristile osam stavki koje se odnose na profesionalni stres nastavnika. Upitnik o ličnim podacima- konstruisan je za potrebe istraživanja i sadrži pitanja vezana za opšte podatke o ispitanicima (starost, bračni status).

OSNOVNI CILJ

Ispitati da li postoji povezanost kod dimenzija ličnosti pozitivne i negativne valence na osnovu modela Velikih pet plus dva i profesionalnog stresa nastavnika. Takođe, ispitati povezanost nastavnčkog stresa i kontrolnih varijabli kontrolne varijable ; godine starosti, bračni status.

METODE

Uzorak za ovo istraživanje činili su nastavnici razredne nastave i profesori predmetne nastave u srednjim i osnovnim školama u Novom Pazaru (103 ispitanika) i Sjenici (97 ispitanika). Ukupno je bilo testirano 200 ispitanika (100 nastavnika razredne nastave i 100 profesora predmetne nastave u srednjim školama). Ispitanici su najpristupačniji pojedinci iz populacije, te je uzorak prigodan.

Tabela 1. Struktura uzorka prema polu**Table 1. Structure sample by gender**

Pol	frekvence	procenti	Validni procenat	kumulativni procenat
Muski	73	36,5	36,5	36,5
Zenski	127	63,5	63,5	100,0
Ukupno	200	100,0	100,0	

Tabela 2. Struktura uzorka na osnovu zanimanja**Table 2. Structure based on occupation**

	Frekvence	procenti	validni procenti	kumulativni procenti
Nastavnik razredne nastave u oš	72	36,0	36,0	36,0
Profesor predmetne nastave u oš	36	18,0	18,0	54,0
Nastavnik predmetne nastave u oš	9	4,5	4,5	58,5
Profesor srednje škole	83	41,5	41,5	100,0
Ukupno	200	100,0	100,0	

Tabela 3. Struktura uzorka na osnovu godina starosti**Table 3. Structure of the sample based on age**

	frekv.	procenti	Validni procenat	kum. Procent
Od 24 do 36	85	42,5	42,5	42,5
Od 37 do 49	76	38,0	38,0	80,5
Od 50 do 60	39	19,5	19,5	100,0
Ukupno	200	100,0	100,0	

Tabela 4. Struktura uzorka na osnovu bračnog statusa**Table 4. Structure of the sample based on marital status**

	frekvence	procenti	Validni procenat	kum. Procentat
U braku	134	67,0	67,0	67,0
Nisam u braku	51	25,5	25,5	92,5
razveden	12	6,0	6,0	98,5
udovac/ca	3	1,5	1,5	100,0
ukupno	200	100,0	100,0	

Tabela 5. Koefficient pouzdanosti primenjenih testova
Table 5. Coefficient of reliability of applied tests
VP+2

Skala	neuroticizam	ekstraverzija	savesnost	agresivnost	otvorenost	poz.val	neg.val
Kronbah alfa	0,89	0,93	0,91	0,79	0,93	0,93	0,95
Krombah alfa	0,43	Skala profesionalni stres					

REZLTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Tabela 6. Raspon skorova i prosečna izraženost manipulativnosti, negativne slike o sebi i negativne valence kod nastavnika.

Table 6. Range of scores and average expression of manipulation, negative image of oneself and negative valence among teachers.

	N	Teorijski raspon		Empirijski raspon		AS	SD
		Minimum	Maximum	Minimum	Maximum		
Manipulativnost	200	12	60	1,00	3,67	1,6513	,58438
Neg. slika o sebi	200	10	50	1,00	3,30	1,5665	,52306
Neg. valenca	200	22	110	1,00	3,32	1,6127	,
Ukupno	200						

Tabela 7. Raspon skorova i prosečna izraženost superiornosti, pozitivne slike o sebi i pozitivne valence kod nastavnika.

Table 7. Range of scores and average expression of superiority, positive image of oneself and positive valence among teachers.

	N	Teorijski raspon		Empirijski raspon		AS	SD
		Minimum	Maximum	Minimum	Maximum		
Superiornost	200	14	70	1,36	4,79	3,0246	,63082
Poz. slika o sebi	200	11	55	2,00	5,00	3,8641	,57949
Poz. Valenca	200	25	125	1,72	4,80	3,3940	,55632
Ukupno	200						

Hipoteza I: Pretpostavljamo da postoji pozitivna korelacija negativne valence i profesionalnog stresa nastavnika.

Hypothesis I: We assume that there is a positive correlation between negative valence and professional stress of teachers.

Tabela 8. Korelacija varijabli negativna valenca i profesionalni stress
Table 8. Correlation of variables negative valence and professional stress

		Prof. stres	negativna valenca
prof.stres	Pirsonov koeficijent	1	.332(**)
	Značajnost		.000
	N	200	200

** korelacija je značajna na nivou 0.01

Korelacija je niskog intenziteta, pozitivna ($r=0,33$) i statistički značajna ($p<0,01$) Hipoteza je potvrđena.

Hipoteza II: Postoji negativna povezanost pozitivne valence i profesionalnog stresa nastavnika.

Hypothesis II: There is a negative correlation between positive valence and professional teacher stress.

Tabela 9. Korelacija varijabli pozitivna valenca i profesionalni stress
Table 9. Correlation variables positive valence and professional

		Prof. stres	pozitivna valenca
prof.stres	Pirsonov koeficijent	1	-.131
	Značajnost		.065
	N	200	200

** korelacija je značajna na nivou 0.01

Korelacija je niska, negativna ($r=-0,13$) i nije statistički značajna ($p>0,05$). Hipoteza nije potvrđena. Dobijene rezultate možemo protumačiti u skladu sa postavkama socijalno-kognitivne teorije. Prema ovoj teoriji, suština se nalazi upravo u različitim načinima na koje pojedinci percipiraju situacije, razvijaju očekivanja o budućim okolnostima, te pokazuju obrasce ponašanja koja su rezultat tih različitih percepcija i očekivanja (Bandura, 1986; Mischel, 1973). U skladu sa tim, osobe sa negativnom valencom koje karakteriše samoevaluacija karakteristična za depresivni kognitivni stil percipiraju zahteve na poslu kao ugrožavajuće i imaju negativna očekivanja u vezi sa budućim okolnostima. Osobe sa pozitivnom valencom koje karakteriše izrazit osećaj superiornosti ne percipiraju poslovne zahteve kao ugrožavajuće jer smatraju da svojim sposobnostima mogu adekvatno odgovoriti zahtevima. Možemo zaključujemo da su osobe sa negativnom valencom sklone nastavničkom stresu, dok osobe sa pozitivnom valencom manje sklone.

Hipoteza III: Pretpostavljamo da je negativna slika o sebi u pozitivnoj korelaciji sa profesionalnim stresom kod nastavnika, a pozitivna slika o sebi u negativnoj korelaciji sa profesionalnim stresom nastavnika.

Tabela 10. Korelacija varijabli pozitivna slika o sebi, negativna slika o sebi i prof, stress
Table 10. Correlation variables positive image of oneself, negative image of oneself and prof, stress

		prof.stres	neg.slika o sebi	poz.slika o sebi
prof.stres	pirsonov koeficijent	1	.326(**)	-.179(*)
	Značajnost		.000	.011
	N	200	200	200
neg.slika o sebi	pirsonov koeficijent	.326(**)	1	-.655(**)
	Značajnost	.000		.000
	N	200	200	200
poz.slika o sebi	pirsonov koeficijent	-.179(*)	-.655(**)	1
	Značajnost	.011	.000	
	N	200	200	200

Iz tabele vidimo da je profesionalni stres u pozitivnoj korelaciji sa negativnom slikom o sebi ($r=0,33$; $p<0,01$) a u negativnoj korelaciji sa pozitivnom slikom o sebi ($r=-0,18$, $p<0,05$) kao i da su obe korelacije statistički značajne. Iz rezultata izvodimo zaključak da će stepen profesionalnog stresa biti prisutniji kod nastavnika sa negativnom slikom o sebi. Nasuprot tome, što je pozitivnija slika o sebi manja profesionalni stresa je prisutniji. Ovakvi nalazi su u skladu sa teorijom resursa, koja predstavlja ekstenziju teorije samoafirmacije, pretpostavlja da je samopoštovanje self sistem za održavanje globalnog integriteta, odnosno moralne i adaptivne adekvatnosti (Spencer, Josephs, &

Steele, 1993; Steele, Spencer, & Lynch, 1993). Iz ovoga proizilazi da osobe koje imaju pozitivnu sliku o sebi tj. visoko samopoštovanje, imaju više resursa da se izbore sa situacijom koja ugrožava lični imidž, jer poseduju veći dijapazon pozitivnih ličnih iskustava. Nasuprot tome, osobe niskog samopoštovanja tj. negativne slike o sebi imaju manje uverenja o sebi kojima mogu potvrditi ličnu vrednost, pa obnavljanje osećaja lične adekvatnosti u susretu sa informacijama koje ugrožavaju lični integritet za njih može biti komplikovanije i teže. Rezultati istraživanja Stila i saradnika (Steele et al., 1993) potvrđuju ove pretpostavke. Pokazalo takođe, u istraživanju Bodrože da su osobe niskog samopoštovanja motivisane da potvrde negativnu sliku o sebi, čak i kada je evaluacija koju su dobile laskava. Iz toga se može zaključiti da privremena promena uverenja o sebi koja bi omogućila osobi da povrati osećaj lične vrednosti nakon neuspeha nije strategija koja bi bila uverljiva za osobe sa pozitivnom slikom o sebi, jer je njihov self koncept stabilan i jasno definisan (Bodroža, 2011). Rezultat koji smo dobile objašnjavamo nipodaštavanjem sopstvene vrednosti usled pozitivne evaluacije u domenu koji nije povezan sa pozitivnom evaluacijom, te zaključujemo da osobe sklonije nastavničkom stresu nego osobe koje imaju pozitivnu sliku o sebi koje imaju više resursa da se izbore sa situacijom koja ugrožava lični imidž, jer poseduju veći dijapazon pozitivnih ličnih iskustava.

Hipoteza IV: Postoji statistički značajna povezanost nastavničkog stresa sa starosnom dobi ispitanika.

Tabela 11. Stepen izraženosti profesionalnog stresa na ispitivanim poduzorcima

Table 11. Degree of professional stress on the examined sub-assemblies

	<u>Prof.stres</u>				
	N	AS	stan.devijacija	minimum	maximum
Od 24 do 36	85	1,9853	,66548	1,00	4,38
Od 37 do 49	76	2,3306	,75711	1,00	4,00
Od 50 do 60	39	2,2308	,68857	1,00	4,13
<u>Ukupno</u>	200	2,1644	,72015	1,00	4,38

Tabela 12. Značajnost razlike u odnosu na stepen izraženosti profesionalnog stresa s obzirom na starost ispitanika

Table 12. Significance of the difference in relation to the level of professional stress with regard to the age of the respondents

	Suma skorova	stepeni slobode	AS	F	značajnost
Između grupa	4.998	2	2.499	5.012	.008
Unutar grupa	98,208	197	.499		
<u>Ukupno</u>	103.206	199			

Postoji statistički značajna razlika ($F=5.008, sig=.008$) između grupa ispitanika različite starosne dobi, u odnosu na stepen izraženosti profesionalnog stresa.

Tabela 12. Višestruko poređenje

Table 12. Multiple compariso

(I)starost	(J)starost	skor na skali pr.stresa	Zavisna varijabla prof.stres značajnost razlika
		(I-J)	
Od 24 do 36	od 37 do 49	-,34530(*)	,002
	od 50 do 60	-,24548	,074
Od 37 do 49	od 24 do 36	,34530(*)	,002
	od 50 do 60	,09982	,474
Od 50 do 60	od 24 do 36	,24548	,074
	od 37 do 49	-,09982	,474

*razlika je značajna na nivou .05

Postoji statistički značajna razlika na skali profesionalnog stresa između ispitanika iz kategorije starosti od 24 do 36 godina i ispitanika kategorije starosti od 37 do 49 godina ($p < 0.05$). Između ostalih starosnih kategorija ne postoje statistički značajne razlike na skali profesionalnog stresa. Ova hipoteza je delimično potvrđena.

Očekujući da će stariji ispitanici u većoj meri biti izloženi stresu, ali dobili smo drugačije rezultate koji nam govore da su ispitanici „srednjih godina” u većoj meri izloženi stresu. Rezultati koje smo dobili nisu u skladu sa istraživanjem Maslacheva i Jacksonova (2003) koji ispitujući vezu između demografskih obeležja i nivoa izgaranja kod zaposlenih u humanističkim zanimanjima širom Sjedinjenih Američkih Država, gde se sindrom izgaranja najčešće javlja na početku profesionalne karijere i toku nekoliko prvih godina radnog staža (najčešće tokom prvih 5 godina). Hoppock (Davies i Shackleton, 1975) je u jednoj od retkih longitudinalnih studija zaključuju da se sa starošću povećava zadovoljstvo poslom. Rezultati su u skladu sa nalazima do kojih je došao Herzberg (Jaman, 1985), koji pronalazi da odnos zadovoljstva poslom i starosti ima pozitivan uticaj. Naši rezultati se mogu tumačiti iz perspektive krize srednjih godina. Jedan od najčešćih problema koje osobe u krizi srednjeg doba navode jeste nezadovoljstvo poslom. Karijera, onako kako je zamišljena u mladosti, retko se obistinjuje u zreloj dobi, što zbog mladalačkog idealizma koji se neizbežno mora modifikovati kada se osoba u zrelim godinama suoči sa realnošću, što zbog realnih, ili pak zbog neostvarenih ciljeva i neispunjenih očekivanja od izabrane karijere. Međutim, očigledno je shvatanje da su načinili neke progrešne izbore na svom poslovnom planu samo pretstavlja znak za promenu posla, dok je drugima takav poduhvat isuviše zastrašujuć te ih ovo nezadovoljstvo uvlači u krizu.

Hipoteza V: Postoji statistički značajna razlika u stepenu izraženosti profesionalnog stresa u odnosu na bračni status ispitanika.

Tabela 13. Stepem izraženosti profesionalnog stresa na ispitivanim poduzorcima

Table 13. The level of professional stress on the tested sub-assemblies

	N	AS	stan.devijacija	minimum	maximum
u braku	134	2,2229	,72440	1,00	4,38
nisam u braku	51	1,9069	,58408	1,00	3,25
razveden/a	12	2,4792	,96800	1,50	4,00
udovac/ca	3	2,6667	,36084	2,25	2,88
ukupno	200	2,1644	,72015	1,00	4,38

Tabela 14. Višestruko poređenje
 Table 14. Multiple comparison

prof.stres		skor na skali pr.stresa	standardna greška	značajnost
U braku	Nisam u braku	-,31609(*)	,11600	.007
	Razveden/a	-,25622	,21243	.229
	Udovac/ca	-,44372	,41157	.282
Nisam u braku	U braku	-,31609(*)	,11600	.007
	Razveden/a	-,57230(*)	,22620	.012
	Udovac/ca	-,75980	,41883	.071
Razveden/a	U braku	,25622	,21243	.229
	Nisam u braku	-,57230	-,2260	.012
	Udovac/ca	-,75980	-,45508	.681
Udovac/ca	U braku	-,44372	,41157	.282
	Nisam u braku	,75980	,41883	.071
	Razveden/a	,18750	,45508	.681

*razlika je značajna na nivou .05

Postoje statistički značajne razlike u odnosu na stepen izraženosti profesionalnog stresa između grupe ispitanika različitog bračnog statusa. Ispitanika koji su u braku i koji nisu u braku ($p < 0.05$) pri čemu je stepen izraženosti profesionalnog stresa veći kod ispitanika koji su u braku. Takođe, postoje značajne razlike između ispitanika koji nisu u braku i razvedenih ($p < 0.05$) u odnosu na ispitanike koji su u braku.

Potvrđenost ove hipoteze možemo objasniti na osnovu teorija instrumentalnosti, koja se bavi odnosom porodice i posla, ukazuje na pozitivnu povezanost posla i porodice u smislu da jedna od ovih sfera uvek je sredstvo za postizanje željenih rezultata u onoj drugoj – npr. dobri poslovni rezultati vode dobrom porodičnom životu i sredstvo su za obezbeđivanje različitih životnih zadovoljstava. Suština ovog pristupa je u pretpostavci da se negativne stvari sa posla obrađuju ili kompenzuju u okviru porodice i u slobodno vreme (Zadeck, 1987; prema Hedrih, 2006). Ovaj pristup pretpostavlja da je porodica sfera intimnosti, afektivnosti i intenzivnih međuljudskih odnosa koja osobi pomaže da se lakše nosi sa problemima na poslu, a da neoženjenim/neudatim i razvedenim osobama manjka upravo emotivna podrška partnera. Ovakve rezultate možemo objasniti nestabilnim porodičnim prilikama, zbog čega oni koji su u braku pokazuju manje tolerancije na eventualne nepovoljne uticaje radne sredine nego oni koji nisu u braku. Pretpostavlja se da bi se u ujednačenom uzorku obzirom na bračni status postigli drugačiji rezultati na osnovu kojih bi se izveli precizniji zaključci.

ZAKLJUČAK

Istraživanje koje smo sprovedi imalo je za cilj ispitivanje povezanosti dimenzija ličnosti pozitivne i negativne valence i njenih subskala modela Velikih pet plus dva, sociodemografskih varijabli i profesionalnog stresa nastavnika u osnovnim i srednjim školama. Dobijeni rezultati ukazuju da postoji pozitivna korelacija subskala negativne valence, njenih subskala i profesionalnog stresa nastavnika. Postoji negativna korelacija pozitivne valence, njene subskale pozitivna slika o sebi i profesionalnog stresa nastavnika, ali nema statistički značajne korelacije između superiornosti (subskala pozitivne valence) i profesionalnog stresa nastavnika. Utvrdili smo da postoji statistički značajna razlika na skali profesionalnog stresa između ispitanika starosti od 24 do 36 godina i ispitanika starosti od 37 do 49 godina. Takođe, na ovom uzorku, postoje značajne razlike na skali profesionalnog

stresa između ispitanika koji su u braku i koji nisu u braku, kao i da postoje značajne razlike između ispitanika koji nisu u braku i razvedenih na skali profesionalnog stresa.

Za nastavnike je neizbežna potreba doživotnog profesionalnog usavršavanja kojim upotpunjuju znanja i jačaju kompetencije, čime postaju spremniji u susretu sa novim izazovima koji ih u radu očekuju. Složenost problema nastavnikovog stresa zahteva rešenja ili rad na smanjenju stresa kod nastavnika iz mnogo razloga. Pre svega radi očuvanja mentalnog stanja nastavnika, kvaliteta rada, kvaliteta vaspitno obrazovnog procesa...Preporuka je da profesionalna udruženja, škole na lokalnu, centri, školske uprave sve svoje kapacitete usmere u rešavanju ovog problema kroz razne edukacije, antistresne tehnike i druge vidove pomoći i podrške.

Sledeći korak može biti i istraživanje strategija prevladavanja stresa nastavnika sa visokim i niskim skorovima na svim crtama i dimenzijama ličnosti modela Velikih pet plus dva, kao istraživanje i organizacijske varijable, pored ličnosti kako bi se potpunije razumela složenost profesionalnog stresa nastavnika.

LITERATURA

- [1] Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- [2] Bensaba, S. (2007) *Život je stress*. Beograd.
- [3] Bodroža, B.(2011). Samoafirmacija u službi održanja slike o sebi nakon pozitivne i negativne evaluacije ličnosti. *Primenjena psihologija*, str. 93-110.
- [4] Crnjaković, B., Stoiljković, S., Todorović, J. (2008). Vaspitni stil roditelja i lokus kontrole adolescenata, *Nastava i vaspitanje*, Vol. 57., br. 4, 514-529.
- [5] Čolović, P., Mitrović, D., i Smederevac, S. (2005). Evaluacija modela Pet velikih u našoj kulturi primenom upitnika FIBI. *Psihologija*, 38, 55-76.
- [6] Davies, R., Shackleton, J. (1975). *Psychology and Work*, In: Herriot P. (Ed.), *Essential Psychology*, London: Methuen
- [7] Dorđević, J. (2004): *Nastava kao proces poučavanja, učenja i komunikacije*. U: *Komunikacija i mediji*, Učiteljski fakultet u Jagodini, Institut za pedagoška istraživanja u Beogradu.
- [8] Eysenck, H. J. (1947). *Dimensions of personality*. London: Routledge and K. Paul.
- [9] Eysenck, H. J. (1953). *The structure of human personality*. London: Methuen
- [10] Folkman, S. i Lazarus, R. S. (1990.), *Coping and emotion*. U: N. L.Stein, B. Leventhal, T. Trabasso (ur.), *Psychological and biological approach to emotion* (str. 313-332), Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates.
- [11] Fulgosi, A. (1997): *Psihologija ličnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
- [12] Hedrih, V. (2006). *Posao i porodica: Dosadašnja istraživanja, teorijski pristupi i shvatanja*, Univerzitet u Nisu, Filozofski fakultet, grupa za psihologiju.
- [13] Hedrih, V. (2008). *Evaluacija Holandovog modela profesionalnih interesovanja u našoj kulturi*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- [14] Lazarus, R.S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
- [15] Lazarus, R. S. (1990.), *Stress, coping and illness*. U: H. S. Friedman(ur.), *Personality and disease* (str. 97-120), New York, Wiley.
- [16] Mischel, W. (1973). *Toward cognitive social learning reconceptualization of personality*. *Psychological Review*, 80, 252-283.
- [17] Mitchell, J.V. (1989). *Personality correlates of attributional style*. *The Journal of Psychology*, 123, 447-463.
- [18] Obrenović, J. (2003): *Psihofiziologija rada*. Niš: Filozofski fakultet.
- [19] Smederevac, S. (2002). *Govor i ličnost ili govor ličnosti*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- [20] Smederevac, S., i Mitrović, D. (2006). *Ličnost- metodi i modeli*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju
- [21] Smederevac, S., Mitrović, D., i Čolović, P. (2010). *Velikih pet plus dva: primena i interpretacija*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- [22] Smith, C. A. i Pope, L. K. (1992.), *Appraisal and emotion: The interactional contributions of dispositional and situational factors*. U: M.
- [23] Spencer, S.J., Josephs, R.A., & Steele, C.M. (1993). *Low self-esteem: The uphill struggle for self-integrity*. In R.F. Baumeister (Ed.), *The self-esteem: The puzzle of low self-regard* (pp. 21-36). New York: Plenum Press.
- [24] Steele, C.M., Spencer, S.J., & Lynch, M. (1993). *Self-image resilience and dissonance: The role of affirmational resources*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 885-896.
- [25] Watson, D. i Clark, L. A. (1992.), *On traits and temperament: General and specific factors of emotional experience and their relation to the five-factor model*, *Journal of Personality*, 60: 441-476.
- [26] Watson, D., & Clark, L.A. (1984). *Negative Affectivity: The disposition to experience aversive emotional states*. *Psychological Bulletin*, 96, 465-490.
- [27] Zotović, M. (2004). *Prevladavanje stresa: razmatranje osnovnih konceptualnih i teorijskih pitanja sa stanovišta transakcione teorije*. *Psihologija*, Vol. 37 (1), str. 5-32